

САРАЈЕВСКИ АТЕНТАТ И ЈУЛСКА КРИЗА НА СТРАНИЦАМА „ПОЛИТИКЕ”

Апстракт: Извјештавање листа *Политика* о атентату у Сарајеву и јулској кризи представља важно историјско свједочанство специфичне тежине, с обзиром не то да се ради о најстаријем и најугледнијем дневном листу у овом дијелу Европе, чији се први број пред читаоцима појавио 12. јануара 1904. У историји дужој од једног вијека, *Политика* је постала својеврсна српска национална институција и свједок многих историјских епоха, надживјевши при томе неколико држава у чијим је оквирима излазила, мада не и током окупација у Првом и Другом свјетском рату.

Кључне ријечи: Политика, сарајевски атентат, јулска криза, Србија, Босна и Херцеговина, Аустроугарска, Први свјетски рат.

Политика, лист који је основао новинар Владислав Рибникар (1871–1914), почетком XX вијека уживао је имиџ модерних, независних и тиражних дневних новина, које су око себе окупљале низ угледних сарадника.¹ Дешавања у Босни и Херцеговини у вези са убиством аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда, каснија истрага атентата и сложени односи између великих сила у предвечерје рата, заузимали су највише *Политикиног* новинског простора у љето 1914. У тренуцима када се јулска криза разбуктавала, а европски континент клизио у рат, *Политика* је уз правовремено информисање јавности настојала задржати мирноћу и објективност у извјештавању, али и сачувати неопходан патриотски дух у српском друштву.

Политика је 10. јуна 1914. године² објавила вијест како је у Мостару ухапшен један неименовани црногорски официр који је у Сарајеву намјеравао убити аустроугарског престолонаследника. У чланку симболичног назива *Народна љубав* помињу се екстремне мјере безбједности које се предузимају

---

¹ Први број *Политике* у уводном тексту појашњава значај независне штампе: „Задатак независне штампе не само што је врло тежак, него је и врло незахвалан. Нарочито код нас. Нигде се тако лако не заборавља, да неко може имати и противно уверење, па да је ипак то уверење и поштено и искрено. Одмах се подмећу неке задње мисли и подмукле намере свакоме, који је другог мишљења, па се онда чудимо откуд толика огорченост. Како је не би било? И онда у тој општој омрази независна штампа пролази још понајгоре. Услуге, које она чини заборављају се брзо; памте се само ударци које с правом задаје”; *Политика*, Београд, бр. 1, 12. јануар 1904.

² Сви датуми у тексту дати су по старом календару; примј. Б. М.

поводом доласка угледног госта, учестале контроле путника и хапшења сумњивих лица широм земље.³ Читаоци *Политике* обавијештени су 13. јуна 1914. године о доласку Франца Фердинанда и пратње у Сарајево, у чијој је околини требао присуствовати великим војним маневрима 15. и 16. корпуса.⁴ Један корпус требало је да представља аустроугарску, а други српску и црногорску армију, чиме је симулирана одбрана града Сарајева од непријатеља.⁵ *Политика* је критиковала писање листа *Истина*, који је срдачно поздравио долазак Франца Фердинанда у Босну и Херцеговину, називајући га „непотребном имитацијом”.⁶ Најављујући Фердинандову посјету граду након завршених маневара, пажњу привлачи новински опис строгих мјера безбједности: „На хиљаде детектива, шпијуна, полицајаца, жандармерије, растурени су целом околином у којој се Фрања Фердинанд креће. У самом пак Сарајеву те полицијске мјере премашују све што је до сада икада учињено за чување ма које крунисане главе”.⁷ Примјећује се да вијести о високој безбједности стоје у супротности са алкавим мјерама полиције предузетим поводом боравка Фердинанда и његове пратње у Босни и Херцеговини.⁸

Вијест о убиству Франца Фердинанда и његове супруге објављена је 16. јуна у *Политици*. Детаљно су описани Чабриновићев неуспјешни покушај и каснији Принципови пуцњи. Вијести о атентату стигле су у Београд око 16.00 часова. Одмах су саопштене престолонаследнику Александру, а потом и краљу Петру телеграмом у Врњачку Бању. Предсједник владе Никола Пашић сазнао је за атентат у Нишу, гдје се у том тренутку налазио.⁹ Престолонаследник је одмах упутио телеграм саучешћа аустроугарском владару Францу Јозефу, а у Београду и унутрашњости земље прекинуте су многобројне видовданске свечаности. У истом броју *Политике* објављене су краће биографије Франца Ферди-

³ *Политика*, Београд, бр. 3.737, 10. јун 1914.

⁴ Српски посланик у Бечу Јован Јовановић обавијестио је почетком маја 1914. године предсједника српске владе Николу Пашића о аустроугарским војним маневрима у Босни и Херцеговини. Јовановић је оцијенио да бројност јединица и њихово кретање на терену треба да послужи као пријетња Србима и илустрација војне силе Монархије. Најављени војни маневри изазвали су непријатан утисак на представнике великих сила у Монархији, које су их означиле као демонстрацију силе према Србији; *Први светски рат у документима Архива Србије*, том 1, 1914, Београд 2015, 57, 58.

⁵ *Политика*, Београд, бр. 3.740, 13. јун 1914.

⁶ *Политика*, Београд, бр. 3.742, 15. јун 1914.

⁷ Исто

⁸ Заједнички министар финансија Леон Билински сматрао је генерала Оскара Поћорекa најодговорнијим лицем због „лакомислене организације престолонаследникових путовања” по Сарајеву. Билински је записао да је у тим преломним историјским тренуцима Поћорек био велика несрећа за Монархију. Поћорек је одговорност због низа безбједносних пропуста пребацивао на министра Билинског; *Bosna i Hercegovina u Uspomenama Leona Bilińskog*, Sarajevo 2004, 98–99.

⁹ *Политика*, Београд, бр. 3.743, 16. јун 1914.

нанда и Софије Хотек.¹⁰ Влада Србије поручила је да ће ставити под истрагу сваког држављанина Србије за кога истрага утврди да има везе са атентатом.¹¹ Поводом смрти Франца Фердинанда и његове супруге црногорски двор прогласио је двонедељну жалост. На краљевском двору, влади и страним посланствима заставе су спуштене на пола копља.¹² Атентат је осудила и црногорска штампа.¹³

Упркос потезима српске владе, која је настојала показати добру вољу према моћном сусједу, уредништво листа изражавало је оправдану бојазан да ће бечка штампа покренути широку антисрпску кампању оптужујући званични Београд због догађаја из Сарајева: „Нити цео народ може бити одговоран за дело једног или двојице појединаца, нити Србија може бити одговорна за дела неког човека, зато што је он живео у Србији”.¹⁴ Негативно приказивање Срба у аустроугарским новинама имало је за циљ припрему јавности Монархије за планирану агресију на Краљевину Србију. Аустроугарске власти најчешће су кроз дневну штампу инсистирале на колективизацији српске кривице за убиство Франца Фердинанда.¹⁵

У *Политикином* издању од 17. јуна 1914. године објављене су нове појединости о атентату и кратке биографије атентатора. Лист је извјештавао како у Бечу преовладава мишљење да је план за атентат скован у Београду.¹⁶ Читаоци су истовремено обавијештени о масовним антисрпским демонстрацијама у Сарајеву, наводећи да их је подстицао сарајевски градоначелник. Хрвати и муслимани дефиловали су Сарајевом носећи хрватске и аустроугарске заставе са црним флором и узвикујући антисрпске паролe. Демолиран је Хотел „Европа” у власништву Глигорија Јефтановића и опљачкане многе српске радње. У Сарајеву је, како би се повратио ред и мир, успостављен пријеки суд.¹⁷

---

¹⁰ Исто.

¹¹ А. Митровић, *Србија у Првом светском рату*, Београд 2014, 17.

¹² *Вјесник*, Цетиње, бр. 37, 20. јуна 1914.

¹³ *Глас Црногорца*, Цетиње, бр. 33, 21. јуни 1914; *Вјесник*, Цетиње, бр. 36, 19. јуни 1914.

¹⁴ *Политика*, Београд, бр. 3.744, 17. јун 1914.

¹⁵ Б. Милошевић, *Аустроугарска ратна пропаганда у хрватској и босанскохерцеговачкој штампи 1914–1915. године*, Зборник Матице Српске за историју, 91, Нови Сад 2015, 57–71.

¹⁶ У извјештајима бечких листова опајала се тежња да се атентат у Сарајеву доведе у што ближу везу са Србијом, при чему је посебно истицана чињеница да су атентатори прије доласка у Босну и Херцеговину неко вријеме боравили у Београду; *Први светски рат у документима Архива Србије*, 88. Српски посланик у Бечу Јован Јовановић обавијестио је надлежне органе у Београду да су аустројски листови нетом по атентату објавили како је један од атентатора изјавио да је бомбу добио из Београда од неког неименованог српског анархисте, те да је у том смислу сарајевска полиција склона да истрагу усмјери тако да оптужи званичну Србију за припрему атентата; *Први светски рат у документима Архива Србије*, 72.

¹⁷ Б. Милошевић, *Српска православна црква и свештенство у Босни и Херцеговини у Првом светском рату*, Андрићград–Вишеград 2016, 23–52; Ђ. Мikić, *Austrougarska ratna politika u Bosni i Hercegovini 1914–1918*, Banjaluka 2011, 23–41.

На оптужбе аустроугарске штампе да је званични Београд одговоран за атентат у Сарајеву, *Политика* је кривце пронашла на другом мјесту: „Али не Србија него један режим пун угњетавања читавих народа, пун чудовишних процеса и зачињен најбезобразнијим нападима на част и слободу и народности и појединаца, доводили су и доводе до атентата. Не Србија него полицијска владавина и терор проведен кроз све стране државног и народног живота доводили су до онога чиме је испуњена и чиме се пуни историја хабзбуршке династије и монархије”.¹⁸

Демонстрације из Сарајева прошириле су се убрзо на већи дио Босне и Херцеговине, а полиција је наставила са масовним хапшењима Срба. „Руља, која је извршила све ово у Сарајеву, организована је била од муслиманских пропалица и хрватских потркуша. Насиља су почела у понедељак пре подне и полиција није предузимала ништа све док није све демолирано и упропашћено”, писала је *Политика*.¹⁹ Полиција је извршила преметачине у просторијама више српских листова, штампарија и књижара. Демолиране су и опљачкане просторије друштва „Просвјета”. Антисрпске демонстрације забиљежене су широм Хрватске, а посебно у Загребу. Лист је констатовао да прогони Срба нису били случајни, већ унапријед испланирани и толерисани од стране власти: „Руља, састављена од пропалих мухамеданаца и похрваћених Јевреја кидисала је на све што се српско зове у Сарајеву и свима варошима Босне и Херцеговине и пошто је упропастила и разнела сву имовину тамошњих Срба, онда је проглашено опсадно стање да би се сачувао ред”.²⁰

У међувремену је генерал Оскар Поћорек, земаљски поглавар Босне и Херцеговине, у писму министру Леону Билинском указао на нужности испољавања моћи Монархије према Србији, безусловно инсистирајући на закључењу рада Сабора како би „радикални” српски посланици, лишени посланичког имунитета, били похапшени. Поћорек је сматрао да је за одржавање мира у земљи било неопходно да Монархија цијелом свијету одлучно покаже да је спремна „коначно одстранити подривачку дјелатност која потјече из Београда”. Залагао се за строго кажњавање Срба из Босне и Херцеговине и оштар наступ према Београду.²¹

Политика је пажљиво пратила истрагу атентата, изражавајући забринутост што су власти у Бечу кривицу за убиство Франца Фердинанда пребацивале на Србију чак и прије него што је званична истрага почела.²² Лист је преносио писање аустријских и мађарских новина које су извјештавале како је завјера

¹⁸ *Политика*, Београд, бр. 3.745, 18. јун 1914.

¹⁹ Исто

²⁰ *Политика*, Београд, бр. 3.746, 19. јун 1914.

²¹ *Lične zabilješke generala Oskara Potioreka o unutrašnjopolitičkoj situaciji u Bosni i Hercegovini*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Građa, knjiga XXX, Centar za balkanološka ispitivanja, knjiga 1, Sarajevo 2015, 47–48.

²² *Политика*, Београд, бр. 3.748, 21. јун 1914.

скована у Београду под окриљем „Народне одбране”. Никола Пашић је стога 18. јуна упутио распис српским дипломатским представништвима, упозоривши како аустријска штампа све више оптужује званичну Србију за организацију атентата у Сарајеву: „Циљ је провидан: треба убити Србији онај високи морални кредит који данас она ужива у Европи и безумно дело младог и егзалтираног фанатика политички до краја искористити”.²³ Из Сарајева су пристигле вијести како су након претреса у Принциповом и Чабриновићевом стану наводно пронађене велике своте новца. Објављен је први Принципов исказ пред истражиоцима у којем је Франца Фердинанда означио као „заклетог непријатеља свих српских тежњи”, који се заклео да ће уништити српску државу и династију. У међувремену су пред српским посланством у Бечу организоване велике демонстрације приликом којих је спаљена српска застава.²⁴ У вези са новонасталом ситуацијом и масовним прогонима Срба широм Монархије, *Политика* је савјетовала грађане Србије да откажу планиране посјете бањама и љечилиштима у Хрватској и Аустрији.²⁵

Политика је редовно преносила писања стране штампе о кризи која је потресала европски континент, а посебно енглеских, француских, италијанских и чешких листова.²⁶ Осуђено је писање бугарског *Дневника* који је, описујући убиство Франца Фердинанда, објавио слику српског краља Петра Карађорђевића, појашњавајући како је у његовом двору осмишљена завјера.²⁷ Лист *Народни права* је у име Бугарске затражио да се „већ једном угаси огњиште, из којег избијају искре за вечне пожаре и од куда се порађају идеје за невероватне грозне преступе, каквих су били жртве ерцхерцог Франц Фердинанд и херцигиња Хохенберг”.²⁸ *Политика* је 23. јуна објавила нове појединости о атентату. Пренијете су вијести из Сарајева по којима је Принцип, непосредно пошто је пуцао у Франца Фердинанда, покушао да се убије бомбом, али га је окупљена маса у томе спријечила.²⁹ Демантоване су гласине по којима је шеф сарајевске полиције Герде извршио самоубиство. *Политика* је извјештавала о сједницама

---

²³ *Први светски рат у документима Архива Србије*, 76–77.

²⁴ Српски посланик у Бечу Јован Јовановић навео је да нижи католички и војни кругови и бечке новине популаришу мржњу према Србима и Краљевини Србији; *Први светски рат у документима Архива Србије*, 77, 104.

²⁵ *Политика*, Београд, бр. 3.748, 21. јун 1914.

²⁶ Српско посланство у Великој Британији извјестило је 17. јуна Министарство иностраних дјела да готово све енглеске новине преносе вијести из аустријских извора да је сарајевски атентат дјело пансрпског револуционара и да су атентатори имали везе у Београду; *Документи о спољној политици Краљевине Србије*, књига VII, свеска 2, (приредили: Владимир Дедијер и Живота Анић), Београд 1980, 426.

²⁷ *Политика*, Београд, бр. 3.749, 22. јун 1914.

²⁸ *Први светски рат у документима Архива Србије*, 79.

²⁹ *Политика*, Београд, бр. 3.750, 23. јун 1914.

хрватског Сабора у Загребу, које су протицале у мучној атмосфери коју су својим антисрпским иступима потпаљивали франковци.³⁰

Лист је наставио извјештавати о посљедицама антисрпских демонстрација у Босни и Херцеговини. Један мађарски новинар је штету причињену на српској имовини у Сарајеву процијенио на милион и по круна. „Пљачке и дивљаштва, које су починили босанско-херцеговачки франковци, предвођени полицајцима и штићени војском, превазилазе најдивљачкије зулуме арнаутске”, закључио је лист.³¹ Имовина Глигорија Јефтановића у Сарајеву сасвим је уништена или опљачкана. У Сарајеву је настављено са масовним хапшењима лица која су било када имала неке везе са атентаторима. „Најмање сумњива реч, нешто што је исказано још пре више година, суседска мржња, верска нетрпеливост”, били су повод да се затвори непрестано пуне новим лицима. Један сељак из Гламоча ухапшен је по пријави неког католика јер је за вријеме балканских ратова наводно изјавио „како ће Шваба морати скоро да се сели из Босне”.³²

Политика је пренијела вијести из Беча по којима у новонасталим околностима босански устав неће бити укинут, али ће власти предузети најстроже мјере које ће имати за циљ гушење националне свијести код српског становништва. Биће поштрена погранична служба како би се онемогућио улазак у земљу онима који су Србе у покрајинама подстрекивали против аустроугарске управе. Даље, ријешено је да се изврши корјенита реформа у српским школама, које су од раније сматране леглима антидржавног покрета међу омладином.³³ Широм Монархије ухапшен је велики број студената југословенске оријентације, а многи студентски клубови су претресени и затворени.

У Београду је са великом пажњом праћено писање њемачке штампе поводом атентата у Сарајеву.³⁴ Извјештаји из Беча, објављивани у тамошњим новинама, имали су за циљ да помуте углед Краљевине Србије, која је оптуживана за организовање завјере, а тенденциозни написи у штампи требали су

³⁰ *Политика*, Београд, бр. 3.751, 24. јун 1914.

³¹ *Политика*, Београд, бр. 3.752, 25. јун 1914.

³² *Политика*, Београд, бр. 3.753, 26. јун 1914.

³³ *Исто*.

³⁴ Српски отправник послова у Берлину Милутин Јовановић обавијестио је дан послје атентата Министарство иностраних дјела Србије о писању берлинске штампе, која је под утицајем пропаганде из Беча кривила Србију због атентата у Сарајеву. Истовремено је српски посланик у Бечу упозорио Министарство иностраних дјела Србије како је веома важно обратити пажњу на извјештавање српских листова о дешавањима у Босни и Херцеговини послје атентата; *Први светски рат у документима Архива Србије*, 71–72. Милутин Јовановић је нешто касније упutio нови извјештај на адресу Николе Пашића поводом тенденциозних написа њемачке штампе о атентату у Сарајеву, наводећи да се усљед претјеривања и очигледних лажи њемачко јавно мњење са већом дозом опреза и критике почело односити према извјештајима о атентату; *Први светски рат у документима Архива Србије*, 99–100.

оправдати аустроугарску политику према Србима и придобити њемачко јавно мњење „за нове аустријске авантуре”.³⁵

Политика од 28. јуна детаљно пише о захтјевима које ће власти у Бечу упутити званичном Београду. Наступајући догађаји показали су исправно увјерење да ће Беч од српске владе тражити да поведе темељну истрагу и осуди личности које су се доводиле у везу са атентатом. Поред тога, од Београда ће се захтијевати да се стане на пут агитацији која се из Србије водила међу Србима поданицима Монархије.³⁶

Изненадна смрт руског посланика у Београду Николаја Хартвига (1857–1914) на тренутак је засјенила остале политичке догађаје у земљи. Хартвиг је преминуо током сусрета са бароном Гизлом у аустроугарском посланству у Београду, што је тамошњој чаршији пружио повода за многе гласине и шпекулације. У низу текстова објављених поводом његове смрти, *Политика* је Хартвига оцијенила као искусног дипломату и искреног српског пријатеља.³⁷ Демантоване су гласине да је у руском посланству у Београду приређено весеље поводом смрти Франца Фердинанда, те како у знак жалости застава на згради посланства није била спуштена на пола копља.³⁸ Према жељи српских власти и уз сагласност руске владе и покојникове породице, Николај Хартвиг је сахрањен у Београду. Српска престоница је са дубоким поштовањем испратила руског посланика. „Погреб Николе Хартвига ће, у сваком погледу, остати у успомени као нешто, чега никада пре тога није било. Никада још, ни у једној земљи, није један страни посланик сахрањиван и оплакиван тако искрено и тако дубоко, као што Николу Хартвига жали и оплакује српске престоница и цела земља”, наводи *Политика*.³⁹ Хартвиг је сахрањен уз највише државне почести, а са „учешћем и жалошћу с каквом један народ сахрањује само своје најмилије и најдраже великане”.⁴⁰ Од покојника се опростио предсједник српске владе Никола Пашић.

Лист је почетком јула извјештавао о прогонима Срба у Љубушком, демолирању српске имовине у Дубровнику⁴¹ и гласинама по којима се спремао покољ аустроугарских грађана настањених у Београду у знак одмазде због напада на Србе у Босни и Херцеговини. Један дио особља аустроугарског конзулата и породица барона Гизла прешли су у Земун, а жандармерија је обезбјеђивала и бугарско посланство у Београду.⁴² У Земун је, између осталих, пребје-

³⁵ *Политика*, Београд, бр. 3.754, 27. јун 1914.

³⁶ *Политика*, Београд, бр. 3.755, 28. јун 1914.

³⁷ *Политика*, Београд, бр. 3.756, 29. јун 1914.

³⁸ *Политика*, Београд, бр. 3.757, 30. јун 1914.

³⁹ *Политика*, Београд, бр. 3.758, 1. јул 1914.

⁴⁰ *Политика*, Београд, бр. 3.759, 2. јул 1914.

⁴¹ Приликом антисрпских демонстрација у Дубровнику уништени су и опљачкани Дом Душана Силног, зграда Српског радничког друштва, штампарија *Дубровника* и зграда у којој су биле смјештене српска читаоница и књижница; *Политика*, Београд, бр. 3.758, 1. јул 1914.

⁴² *Политика*, Београд, бр. 3.759, 2. јул 1914.

гао и секретар њемачког посланства Језефовић. *Политика* је у броју од 3. јула 1914. године оптужила барона Гизла као одговорно лице за ширење гласина о припремама за прогон аустроугарских грађана у Србији и стварање негативне атмосфере, посматрајући његов потез као дио добро осмишљене аустроугарске пропаганде усмјерене против Краљевине Србије: „Та кривица већ је донекле и кажњена, јер онај кикот, који се у дипломатији целог света разлеже сада на његов рачун, гора је казна, но ма шта друго”.⁴³ *Политика* наводи како је вијест о могућем нападу на аустроугарско посланство и покољу аустроугарских поданика произашла из самог посланства, те је међу тамошњим особљем изазвала паничан бијег у Земун. У интервјуу бечким новинама Гизл је изјавио како је у Београд стигла група руских анархиста са циљем да посланство дигну у ваздух, а да су у ту сврху допремљене бомбе из Крагујевца. Наводни напад на посланство требао се десити на дан сахране Николаја Хартвига.⁴⁴ *Политика* је 4. јула пренијела изјаву Иштвана Тисе дату бечком *Цајту*, који је сматрао да „гласови о нападу на посланство нису имали никакве стварне подлоге и да целокупно држање београдског становништва није давало никаквог доказа о некаквим намераваним демонстрацијама”.⁴⁵ Гизлове намјере да међу аустроугарским поданицима у Београду створи атмосферу страха и обмане европску јавност, биле су повод циркуларној ноти којом је предсједник владе Никола Пашић упозорио српска дипломатска представништва како у Београду влада мир и да аустроугарски посланик и његови сарадници имају апсолутну слободу кретања, без икаквог узнемиравања. „Све те неистините вијести нарочито се растурају да јавно мњење у Аустроугарској узнемире и озлоједе против Србије”, навео је Пашић.

Већ почетком јула постало је сасвим јасно да ће Аустроугарска поводом атентата у Сарајеву упутити Србији неку врсту дипломатске представке, али се о њеном садржају у том тренутку могло само нагађати. Претпостављало се да ће се од Београда захтијевати истрага у вези са евентуалним сукривцима за убиство Франца Фердинанда и гушење „великосрпске пропаганде” у једној ноти која ће бити тако формулисана да се неће косити са самосталношћу Краљевине Србије.⁴⁶ Вјеровало се да ће аустроугарска влада својом представком покушати да докаже како су власти у Београду потпомагале ширење великосрпских идеја међу Србима у Аустроугарској. Како би се наведено доказало, Беч ће упозорити српску владу на рад појединих националних и патриотских друштава и садржај школских уџбеника у којима се дијелови Аустроугарске

---

⁴³ *Политика*, Београд, бр. 3.760, 3. јул 1914.

⁴⁴ Исто

⁴⁵ *Политика*, Београд, бр. 3.761, 4. јул 1914.

⁴⁶ *Политика*, Београд, бр. 3.762, 5. јул 1914.

називају српским земљама.⁴⁷ Сумњало се да ће рок дат Србији за одговор на аустроугарску ноту бити веома кратак, што се касније испоставило као тачно.⁴⁸

Политика је истовремено извјештавала о појачаним мјерама безбједности које су аустроугарске власти предузимале на граници између Босне и Херцеговине и Србије.⁴⁹ Пристигле су нове информације о скрнављењу православне цркве у Љубушком, коју су демонстранти темељно опљачкали и демолирали, тако да „црква, школа и парохијски стан изгледају данас као какве развалине из средњег вијека”. Даље се наводи да су „упадачи својом погани оскрнавили свети олтар и храм Божији и да се зато пошто је све полувано, обешчашћено и оскрнављено, не може више употријебити за свето богослужење”.⁵⁰ Дан уочи предаје аустроугарског ултиматума Србији, *Политика* је извјештавала о преметачинама које су власти предузеле у српским соколским друштвима у Новом Саду, Митровици, Осијеку и Сремским Карловцима. У краћој вијести *Спремају се вјешала* пренијето је писање чешке штампе по којем је познати бечки целат Јозеф Ланг добио наређење да одмах прекине са одмором у Карлсбаду и са своја два помоћника отпутује у Сарајево.⁵¹

Вијест о аустроугарском ултиматуму Србији објављена је на страницама *Политике* у петак 11. јула 1914. године.⁵² Аутор ултиматума био је гроф Александар фон Мусулин, који је на документу радио дуго и напорно.⁵³ Од српске владе је затражено да у року од 48 часова одговори на захтјеве из аустроугарске ноте. Детаљан текст ултиматума објављен је у издању од 12. јула, када су читаоци уједно били обавијештени о гомилању аустроугарске војске на граници са Србијом.⁵⁴ Регент Александар Карађорђевић је одмах потом упутио писмо руском цару Николају II, у коме га обавјештава о аустроугарском ултиматуму, наводећи да ова нота „понижава сасвим излишно Србију и не слаже се са њеним достојанством независне државе”.⁵⁵ Предсједник владе Никола Пашић упутио је телеграм посланику на Цетиње да испита какав ће став заузети Црна Гора у случају рата између Аустроугарске и Србије.⁵⁶ Српска влада објавила је проглас народу, позивајући га на одбрану отаџбине те наводећи како је изашла у сусрет аустроугарским захтјевима до крајњих граница попултљивости „преко којих не може ићи ниједна независна држава”.⁵⁷

⁴⁷ *Политика*, Београд, бр. 3.765, 8. јул 1914.

⁴⁸ *Политика*, Београд, бр. 3.766, 9. јул 1914.

⁴⁹ *Политика*, Београд, бр. 3.763, 6. јул 1914.

⁵⁰ Исто

⁵¹ *Политика*, Београд, бр. 3.767, 10. јул 1914.

⁵² *Политика*, Београд, бр. 3.768, 11. јул 1914.

⁵³ А. Митровић, *Србија у Првом светском рату*, 55.

⁵⁴ Текст аустроугарског ултиматума погледати у: *Први светски рат у документима Архива Србије*, 114–117.

⁵⁵ *Први светски рат у документима Архива Србије*, 118–119.

⁵⁶ А. Митровић, *Србија у Првом светском рату*, 62.

⁵⁷ *Политика*, Београд, бр. 3.771, 14. јул 1914.

У тексту *Пред ратом*, објављеном 13. јула 1914. године, *Политика* је описала одговор српске владе, који је аустроугарском посланику Гизлу предао Никола Пашић, а саставили су га Пашић и Стојан Протић.⁵⁸ Предсједник српске владе је о предаји одговора одмах обавијестио сва српска дипломатска представништва, наводећи како се том приликом ишло до крајњих граница попустљивости.⁵⁹ Сазнавши за одговор, Гизл је изјавио да га сматра незадовољавајућим и да су од тог тренутка прекинути дипломатски односи двије државе. Гизл је пола сата по предаји српског одговора заједно са породицом и особљем посланства напустио Србију и прешао у Земун.⁶⁰ Српска влада је одмах потом пренијела своје сједиште у Ниш и наредила евакуацију Београда.⁶¹ Вијест да је Аустроугарска упутила ултиматум Србији по Сарајеву се проширила тек дан касније. Код муслимана и Хрвата изазвала је велико узбуђење, док локални Срби у почетку ултиматум нису схватили озбиљно, гледајући у њему само нове пријетње Србији. Према забиљешкама генерала Оскара Поћорекa, наредба о мобилизацији код властима наклоњених муслимана и Хрвата поздрављена је са великом радошћу.⁶²

Политика је пажљиво пратила извјештавање иностране штампе о прекиду дипломатских односа између Србије и Аустроугарске. Генерални утисак француске штампе био је да је аустроугарска нота изузетно оштра и намјерно срочена тако да што више понизи српски народ. Ултиматум из Беча назван је „дипломатском провокацијом”. Објава рата Србији могла је, према писању француских нована, значити почетак страховите европске катастрофе.⁶³ Вијест да је Србија одбацила дио аустроугарских захтјева изазвала је у Бечу велико узбуђење, а масе људи окупиле су се пред Министарством спољних послова ишчекујући новости.⁶⁴ У међувремену је из Петрограда стигао одговор руског цара регенту Александру да Русија ни у ком случају неће остати равнодушна према судбини Србије.⁶⁵

Аустроугарски телеграм објаве рата упућен је из Беча 15. јула у 11.10, а примљен у Нишу истога дана у 12.30.⁶⁶ Насловница *Политикиног* издања од 15. јула 1914. године доноси писмо престолонаследника Александра Карађорђевића упућено црногорском краљу Николи Петровићу и његов одговор. „Уверен да мој драги деда још јаче може да цени колико је био неправедан захтев

⁵⁸ Одговор српске владе на аустроугарски ултиматум погледати у: *Први светски рат у документима Архива Србије*, 124–126.

⁵⁹ Исто, 127–128.

⁶⁰ *Политика*, Београд, бр. 3.770, 13. јул 1914.

⁶¹ А. Митровић, *Србија у Првом светском рату*, 65.

⁶² *Lične zabilješke generala Oskara Potioreka o unutrašnjoj političkoj situaciji u Bosni i Hercegovini*, 49.

⁶³ *Политика*, Београд, бр. 3.771, 14. јул 1914.

⁶⁴ Исто

⁶⁵ *Први светски рат у документима Архива Србије*, 136.

⁶⁶ Исто, 138.

Аустро-Угарске, који је смишљен био да зада смртни удар сјајној будућности Српског Народа, испуњен сам великом радошћу кад сам сазнао, иако у то сумњао нисам, да се је и Црна Гора солидарисала са Србијом у одбрани Српског Народа”, навео је престолонаследник Александар.⁶⁷ Са Цетиња је стигао одговор у којем се, између осталог, каже: „У име Божије, а уз помоћ наше вековне заштитнице Русије и симпатичних нам цивилизованих народа, Српски Народ ће из овог великог наметнутог му искушења изаћи, победити и обезбедити своју сјајну будућност. Моји Црногорци већ су спремни на граници да гину у одбрану наше заједничке независности”.⁶⁸ У тренутку када су прве непријатељске гранате већ засипале Београд, *Политика* је објавила *Манифест* цара Николаја II, у којем руски владар наводи да Русији данас предстоји „не само заштитити братске земље, неправедно увређене, већ очувати част, достојанство, интегритет и место Русије међу великим силама”.⁶⁹

Историјска *Ратна прокламација* престолонаследника Александра објављена је у *Политици* 25. јула 1914. Врховни командант српске војске упозорио је како на свијету нема „светије дужности него што је одбрана своје државе, своје нације и вјере, од одбране свога огњишта, својих старих и нејаких”.⁷⁰ У заједничкој *Прокламацији* регента и српске владе поводом аустроугарске објаве рата Србији наводи се како је аустроугарска окупација, а потом и анексија Босне и Херцеговине, створила дубоко незадовољство у народу, „нарочито у бујне и неразвишене омладине”, што је на концу довело до атентата у Сарајеву. Иако је Србија осудила убиство Франца Фердинанда и његове супруге „са запрепашћењем је видела да Аустријанци за њ бацају одговорност не на своју рђаву управу или на поједине кривце самог дела, него на Краљевину Србију”.⁷¹ *Политика* је 27. јула објавила и *Ратну прокламацију* црногорског краља Николе Петровића.⁷²

Извори и литература

Објављени извори, мемоаристика:

Документи о спољној политици Краљевине Србије, књига VII, свеска 2, (приредили: Владимир Дедијер и Живота Анић), Београд 1980.

Први светски рат у документима Архива Србије, том 1, 1914, Београд 2015.

Bosna i Hercegovina u Uspomenama Leona Biliškog, Sarajevo 2004.

⁶⁷ *Политика*, Београд, бр. 3.772, 15. јул 1914.

⁶⁸ Црногорски владар потписао се као „Твој дјед Никола”; *Документи о спољној политици Краљевине Србије*, 689.

⁶⁹ *Политика*, Београд, бр. 3.775, 23. јул 1914.

⁷⁰ *Политика*, Београд, бр. 3.777, 25. јул 1914.

⁷¹ *Први светски рат у документима Архива Србије*, 141–142.

⁷² *Политика*, Београд, бр. 3.779, 27. јул 1914.

Lične zabilješke generala Oskara Potioreka o unutrašnjopolitičkoj situaciji u Bosni i Hercegovini, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Građa, knjiga XXX, Centar za balkanološka ispitivanja, knjiga 1, Sarajevo 2015.

Штампа:

Вјесник, Цетиње, 1914.

Глас Црногорца, Цетиње, 1914.

Политика, Београд, 1914.

Монографије, расправе, чланци:

МИЛОШЕВИЋ, Боривоје, *Аустроугарска ратна пропаганда у хрватској и босанскохерцеговачкој штампи 1914–1915. године*, у: Зборник Матице Српске за историју, 91, Нови Сад 2015.

МИЛОШЕВИЋ, Боривоје, *Српска православна црква и свештенство у Босни и Херцеговини у Првом свјетском рату*, Андрићград–Вишеград 2016.

МИТРОВИЋ, Андреј, *Србија у Првом светском рату*, Београд 2014.

МИКИЋ, Ђорђе, *Austrougarska ratna politika u Bosni i Hercegovini 1914–1918*, Banjaluka 2011.

Borivoje Milošević

SARAJEVO ASSASSINATION AND JULY CRISIS IN NEWSPAPER *POLITIKA*

Reporting of the newspaper *Politika* about the assassination of Franz Ferdinand in Sarajevo and the July crisis is an important historical testimony as it is the oldest daily newspaper in this part of Europe, whose first issue appeared before audience on January 12, 1904. In a history longer more than a century, *Politika* has become a kind Serbian national institution and witness of many historical epochs. *Politika* tried to maintain calm and objectivity in reporting, but also the necessary patriotic spirit in Serbian society during 1914. The events in Bosnia and Herzegovina regarding the assassination of Crown Prince Franz Ferdinand, later investigations and the complex relations between the great powers on the eve of the war took up a lot of newspaper space during the summer of 1914.

Key words: *Politika*, assassination in Sarajevo, July crisis, Serbia, Bosnia and Herzegovina, Austro-Hungary, First world war.